GOTLANDS LÄN

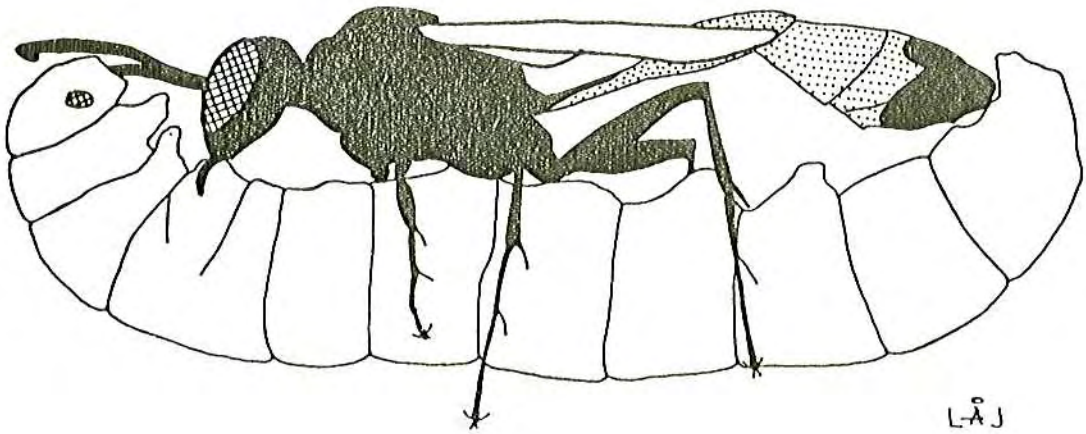

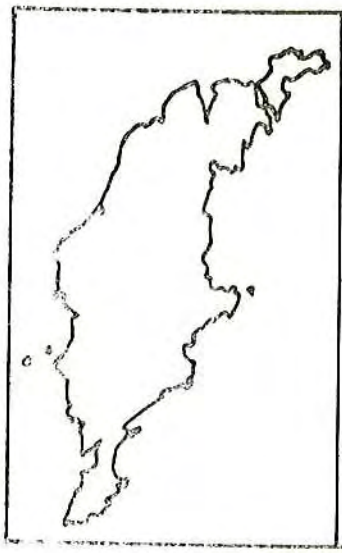

Status och skydd av rovstekeln Sphex rufocinctus

LÄNSSTYRELSEN I GOTLANDS LÄN
Naturvårdsfunktionen 1988

Status och skydd av rovstekeln *Sphex rufocinctus*

Inventeringar 1987

Lars-Åke Janzon

Författaren är ensam ansvarig för rapportens innehåll, varför detta ej kan åberopas som representerande länsstyrelsens ståndpunkt.

LÄNSSTYRELSEN I GOTLANDS LÄN · NATURVÅRDSFUNKTIONEN 1988

Status och skydd av rovstekeln Sphex rufocinctus

Inventeringar 1987

Lars-Åke Janzon

Länsstyrelsen i Gotlands län uppdrog åt mig att under 1987 inventera förekomsten av rovstekeln *Sphex rufocinctus* på lokaler där arten tidigare har förekommit.

Inventeringen

Jag anlände till Gotland den 20 juli och lämnade ön den 31 juli 1987.

20 - 22.vii: Gotland: Ljugarn, Folhammar, Ardre, Sandvikens NR, Sjauster och Buttle.

23 - 24.vii: Klintehamn, Lojsta, Tonnklint, Mästermyr, Kvarnåkershamn, Mulde NR, Gnisvärd och Varvsholm.

25 - 26.vii: Lärbro, Tofta skjutfält, Ireviken, Fardume träsk, Bäste träsk och Träskmyr.

27 -31.vii: Fårö: St Gåsemora, Mölnor träsk, Alnäsa träsk, Fårö fyr, Skalsand, Ullahau, Sudersand, Vinor, Myrhaga myr, Holms udd, Langhammar och Ajketräsk.

Vamlingbo är den enda för *Sphex* tidigare kända lokalen som inte besöktes, och detta pga för dåligt väder.

Vädret

Vädret under de första dagarna var optimalt för att inventera värmekrävande steklar. Solen sken då mesta delen av dagarna, och det var varmt. Under flera av de följande dagarna var det dimma och/eller regn, och betydligt svalare. Dock innehöll viss del av de sista dagarna ibland sol, och då aktiverades även många steklar.

Utbredning

Sphex rufocinctus är i Skandinavien endast känd från Gotland och Fårö, och kan betraktas som en postglacial värmerelikt. Den lokal där särklassigt flest exemplar iakttagits är Ullahau på Fårö. Närmaste förekomst är i Tyskland, och huvudutbredningen täcker Medelhavsområdet, Mindre Asien samt de Sydsibiriska stäpperna (Lomholdt 1975). Närmaste förekomst befinner sig troligen upp mot 1000 km söder om Gotlands sydspets (Lomholdt i brev).

Sphex rufocinctus är i Sverige belagd från:

Gotland:

Vamlingbo: Rembs sandstrand 16.viii 1944 (3 ex), K Ander; 19.viii 1944 (1 ex), K Ander; 18.vii 1956 (7 ex), O Lundblad.

Ljugarn: 21.viii 1944 (1 ex), K Ander.

Tofta: Gnisvärd 4.viii 1978 (1 ex), H Elmquist; Gnisvärd 24.vii 1987 (1 ex), L-Å Janzon.

Irevik: 7.viii 1944 /sanddyner/ (1 ex), K Ander; 26.vii 1987 (1 ex), L-Å Janzon.

Fårö:

Utan preciserad lokal, datum eller insamlare: (1 ex).

Utan preciserad lokal: ?.vii 1936 (2 ex), O Ringdahl.

Ullahau: 17.vii 1944 (13 ex), E Wieslander; 21.vii 1950 (2 ex), E Wieslander; 4.viii 1950 (1 ex), E Wieslander; 21.vii 1956 (9 ex), O Lundblad; 28.vii 1987 (1 ex, 2-3 sedda), L-Å Janzon.

Sudersand: 11.vii 1944 (6 ex), E Wieslander; 28. vii 1987 (1 sedd), L-Å Janzon; 30.vii 1987 (1 ex, 1 sedd), L-Å Janzon.

Vinor: 25.vii 1950 (3 ex), E Wieslander.

Avanäs: 11.viii 1976 (1 ex), H Elmquist.

Ekeviken: 4.viii 1978 /hagmark med ljung/ (1 ex, flera sedda), C Bergström.

Austers: 22.viii 1950 (1 ex), E Wieslander.

De insamlade exemplaren finns i samlingarna i Naturhistoriska riksmuseet, Lunds Zoologiska Museum, Uppsala Universitets Entomologiska avdelning, Sveriges Lantbruksuniversitet och i H Elmquists privata samling.

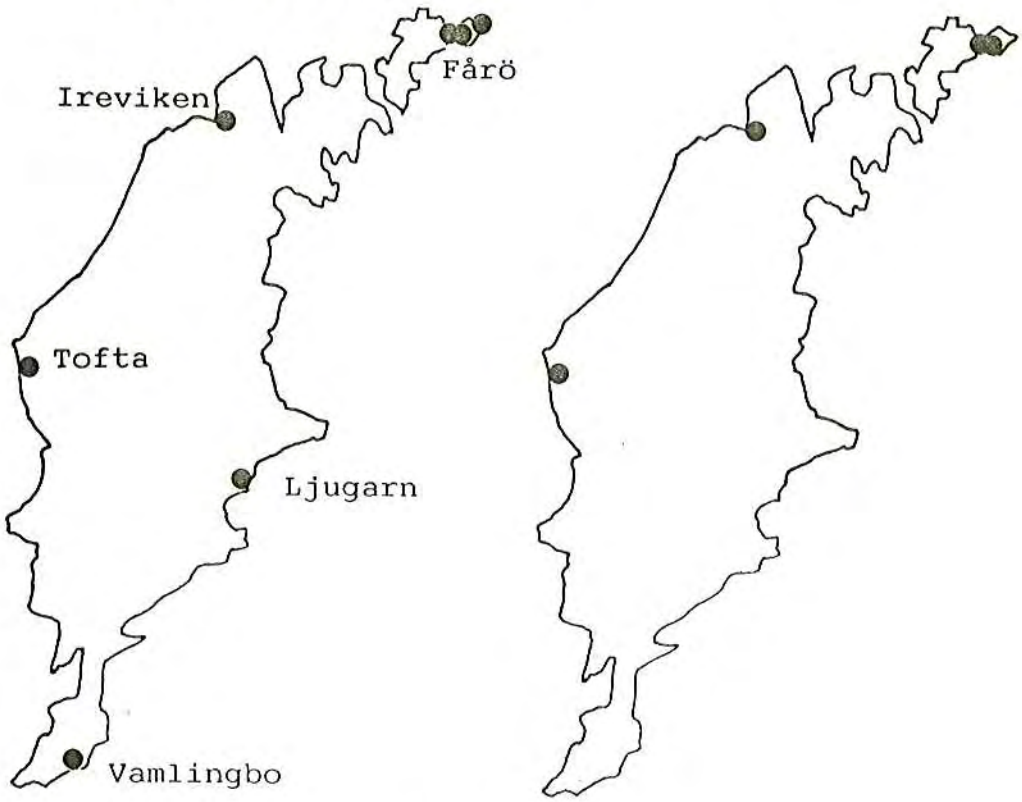

Fyndlokaler före 1980. Fyndlokaler efter 1980.

Status

"De första exemplaren av *Sphex rufocinctus* är från 1944 (Ullahau), och de sista kända exemplaren är insamlade 1956 (Ullahau och Vamlingbo). Sedan dess är arten inte iakttagen.", skrev jag i rapporten om Ullahaus gaddsteklar, juli 1986 (Janzon 1987). Nu vet vi bättre. Innan denna undersökning vidtogs noterades trots allt arten på tre platser under 1970-talet, men inga fynd föreligger från 1960-talet.

Med det underlag som 1986 stod till buds klassificerades *Sphex* som 0-1, dvs försvunnen eller akut hotad i Andersson et al. (1987). Akut hotad skall tolkas som arter som löper risk att försvinna som reproducerande populationer inom en nära framtid om hotfaktorerna inte snarast undanröjs. Efter den kompletterande undersökningen av *Sphex* 1987 kan det konstateras att arten fortfarande finns såväl på Gotland som Fårö, men uppenbarligen i mycket liten numerär. Arten bör i fortsättnigen klassificeras som akut hotad.

Ekologi

Sphex rufocinctus är påträffad 11 juli - 22 augusti. Den sena flygtiden antyder att arten är ytterst värmekrävande.

Enligt Lomholdt (1974) fångar *Sphex* syrsor och vårtbitare som föda åt larverna. Som bekant finns inga syrsor på Gotland och Fårö (i varje fall inte där *Sphex* flyger), så det är ytterst troligt att bytet består av vårtbitare.

Beteende

Sphex jagar oftast på mycket låg höjd, ytterst sällan över de högst växande blommorna. Vid Ireviken flög den i höjd med de översta mjölonbladen (*Arctostaphylos uva-ursi*), dvs 5-7 cm över marken. Vid Sudersand strax över renlavarna, mossorna och de små öppna sandytorna. I områden med mer lä, som vid Sudersand och Ullahau, flög den 30-40 cm över marken, dvs i höjd med blåmunkarna (*Jasione montana*), vilka stekeln ofta besökte för nektar (vissa *Sphex*-individer kunde vara helt nedpudrade med blåmunkepollen).

Flykten är mycket snabb och kraftfull, och den är mycket svår att följa någon längre sträcka. (I flykten skiljs den lättast åt från *Podalonia*-arter genom den kraftigare kroppen, de silvervitglänsande håren på munskölden och den ljusare röda kroppsfärgen.) Den flyger i en ojämn ryckig sicksackflykt över vegetationsmattorna och de öppna sandytorna. Ofta landade de i utkanterna av den täta vegetationen.

Jag såg den aldrig ta något byte eller gräva i sand.

Biotoper

Gnisvärd

Öppna böljande sanddyner med fina badstränder dominerar vid Gnisvärd. *Sphex* fångades på en

vindskyddad, mot land sluttande, sanddyn ca 75 m från stranden. Dynen ligger dessutom delvis i lä av några lågvuxna tallar och enstaka björkar och sälgar (*Pinus sylvestris, Betula pendula, Salix* sp). Fältskiktet domineras av en relativt tät vegetationsmatta med lågvuxen gul- och vitmåra samt backtimjan (*Galium verum, G boreale, Thymus serpyllum*).

Ireviken

Ireviken domineras av öppen sandmark som sakta sluttar ner mot de fina badstränderna. Fyndlokalen ligger ca 100 m från stranden. Den skyddas från vind av glest växande tallar. De här relativt öppna sanddynerna böljar sig, vilket medför att det är bra vindskydd i svackorna. Den enda mattbildande växten är mjölon (*Arctostaphylos uva-ursi*). Övriga vanliga växter i fältskiktet är gulmåra, backtimjan, purpurknipperot, tulkört och bockrot (*Galium verum, Thymus serpyllum, Epipactis atrorubens, Vincetoxicum hirundinaria, Pimpinella saxifraga*).

Ullahau

I sanddynsområdet Ullahau är vegetationen mycket mager, och blomväxter som drar till sig nektarsökande insekter är både få till art och numerär. Ullahau är en hästskoformad sanddyn med öppningen mot norr. De inre delarna av området intas huvudsakligen av ljunghed och lavhed med tall som dominerande trädslag (jfr Skoglund, 1975). *Sphex* hittades endast i de västra delarna där träd- och buskskikt saknas inom stora partier. Dynlandskapets kullar är här höga med branta sluttningar, vilket medför att gränserna mellan de olika mikroklimaten är mycket skarpa. Bar sand (mo) dominerar. I fältskiktet finns sandrör, borsttåtel, sandsvingel, blåmunkar och enstaka flockfibblor (*Ammophila arenaria, Corynephorus canescens, Festuca polesica, Jasione montana, Hieracium umbellatum*).

Sudersand

Sandstranden Sudersand med intilliggande ört- och sandrörsklädda sandmarker är den sista lokal jag fann *Sphex* på. Den sågs jaga ca 100 m från stranden i en svacka med vindskyddande tallar mot havet. Sandrör, borsttåtel och blåmunkar dominerade fältskiktet där även flockfibbla och gulmåra var tämligen allmänna (*Ammophila arenaria, Corynephorus canescens, Jasione montana, Hieracium umbellatum, Galium verum*).

I kustnära områden flyger *Sphex* i ett fältskikt som sällan överstiger 40 cm, oftast mycket lägre. Det skall alltid finnas tillgång på öppen sand, även om det ibland bara är mindre partier mellan marktäckande växter. Lokalerna ligger inte gärna alltför nära havet och det finns alltid en

vindskyddande träd- eller buskbarriär. Ofta flyger de även i svackor där det är varmare och där de är mindre utsatta för vind.

Vegetationen i Ullahau, där *Sphex* finns, liknar i hög grad den som återfinns på sanddyner närmast vattnet. I Ullahau är denna biotop lokalt vindskyddad av den omgivande tallskogen medan samma biotoptyp vid havet uppenbarligen är alltför vindexponerad och kall.

Hot

Det finns få saker som är så svåra som att konstatera med säkerhet att någonting inte finns, men jag tror inte att *Sphex* finns kvar i Ljugarnområdet. Enda tänkbara lokalen är numera Sandvikens naturreservat, där jag inte såg den trots fina betingelser. I reservatet finns tallar i glesa bestånd en bit från stranden, vilka ger skydd för vinden. Mellan tallarna finns för *Sphex* lämlig vegetation och partier med öppen sand. Möjligen är det för lite kuperat. Denna biotop verkar vara den ideala i kustnära områden när man jämför förhållandena i Gnisvärd, Ireviken och Sudersand. I övriga delar av Ljugarns sandområde saknas vindskyddande glest växande träd, medan vegetationen annars är passande. Längre in från stranden kommer tät skog som en barriär, och där är ingen lämplig biotop längre. Förmodligen är igenväxning av lämpliga biotoper det stora hotet mot *Sphex* populationerna.

Situationen i Ullahau är i grunden likartad. Sanddynen har numera nästan helt upphört att vandra. Skogen har intagit hela deflationsytan och nått upp på dynens vindsidor. Hela Ullahau kommer inom en snar framtid att helt bindas av vegetation. *Sphex* finns idag enbart i områden där öppen sand dominerar.

Erforderliga åtgärder

Förutom *Sphex* finns åtminstone två synnerligen skyddsvärda gaddsteklar -*Aporinellus sexmaculatus, Pedinaspis crassitarsis*- i naturreservatet Ullahau (Janzon 1987). Tyvärr vet vi dock alltför lite om deras levnadssätt, för att kunna upprätta adekvata skötselplaner just för dem.

Generellt kan sägas att de marklevande biarterna kräver löst, men inte alltför löst, underlag att gräva sin bogångar i. Där vegetation och sand möts brukar vara ideala bobyggnadsplatser. Dvs sanden binds till viss del av växternas rottrådar.

De öppna sanddynerna är bra ur jaktsynpunkt för många av de rovlevande gaddsteklarna.

En mosaik av öppen sand och vegetation är en optimal biotop för mark- och rovlevande steklar.

För att skapa bättre förutsättningar för *Sphex* i Ullahau skulle jag vilja förorda att man tog bort tallar i mitten av naturreservatet samt att man där undanröjde den täckande markvegetationen. Det skulle medföra en större öppen sandyta,

vilket verkar vara eftersträvansvärt för *Sphex* samtidigt som sanddynen då enbart kan röra sig inom reservatet, och jag tror inte det skulle innebära några negativa sidoeffekter för andra ovanliga arter.

Anmärkningar

Det måste betonas att ytterligare studier i fält av *Sphex* är nödvändiga för att skapa ett fullgott vårdprogram. Vi vet idag ingenting om populatonsstrukturen, vilka byten som tas, var boet placeras, varför Ullahau är den bästa lokalen (vilket jag tror den är) etc.

Andra ovanliga arters biologi inom lokalen bör också studeras så att ett samordnat vårdprogram skulle kunna skapas och inte ett som skulle vara negativt för den ena arten.

Ytterligare inventering av arten vore också positivt för att söka få en så heltäckande utbredningsbild som möjligt. Sannolikt finns arten på något fler platser. Jag kan tänka mig att vissa delar av Kvarnåkershamn och området norr om Fårö fyr är lämpliga.

Mänsklig aktivitet inom sommarhusområden vid lämpliga sandstränder kan och bör vara positiv ur *Sphex* synvinkel. Människor rör sig mycket inom sina trädgårdar och gör stigar utanför, dvs eroderar den täckande växtligheten. Tyvärr är det inte alltför lättinventerade områden.

Tack

Jag vill rikta ett mycket stort tack till Håkan Elmquist, Bo G Svensson, Ole Lomholdt, Bengt Ehnström, Åke Lindelöw och Roy Danielsson för deras stora insatser under detta arbetes tillkomst.

Referenser

Andersson, H, Coulianos, C-C, Ehnström, B, Hammarstedt; O, Imby, L, Janzon, L-Å, Lindelöw, Å & Waldén, H W. 1987. Hotade evertebrater i Sverige. /Threatened invertebrates in Sweden./ -Ent. Tidskr. 108:65-75.

Janzon, L-Å. 1987. Ullahaus gaddsteklar, juli 1986. -Länsstyrelsen, Gotlands län, Naturvårdsfunktionen.

Lomholdt, O. 1975, 1976. The Sphecidae (Hymenoptera) of Fennoscandia and Denmark. -Fauna Ent. Scand. I, II.

Skoglund, J. 1975. Ullahau naturreservat, Gotlands län. -Statens naturvårdsverk, SNV PM 588.

Lars-Åke Janzon
Naturhistoriska riksmuseet
Box 50007
S-104 05 STOCKHOLM